

یادی از خسرو مورخان حوزه

خبر کوتاه بود و جانکاه؛ سیدهای خسروشاهی درگذشت. این بدان معنا بود که تاریخ نگاری معاصر جهان تشیع، یکی از اساتین خود را از دست داد. او که سیاست و فقاہت، پژوهش و تحقیق و اندیشه تقریب را در خود جمع کرده بود، سهم قابل توجهی در تحولات فکری در سطح حوزوی داشت و از این نظر شایسته هرگونه تجلیل و تحلیل. مرحوم حجت الاسلام و المسلمین سیدهای خسروشاهی فرزند آیتالله سید مرتضی خسروشاهی، از علما و محققین معاصر بود. ایشان در صبح روز پنجشنبه ۸ اسفند ۱۳۹۸ ش به علت ابتلا به بیماری کرونا و کھولت سن درگذشت.

آن فقید سعید به سال ۱۳۱۷ ش در تبریز، در خانواده‌ای آراسته به دین، علم و فقاہت، به دنیا آمد. تاریخ سه قرن از حیات و کوشش علمی و فقهی اجداد وی، که جملگی از علمای بزرگ و فقهای نام دار ایران و عراق در دوران خود بوده‌اند، این حقیقت را به خوبی روشن می‌سازد. پدر وی، آیتالله سید مرتضی خسروشاهی، از علما و فقهای بزرگ و صاحب رساله آذربایجان و تحصیل کرده نجف بود.

خسروشاهی تحصیلات مقدماتی را در تبریز به پایان رسانید و پس از رحلت پدر بزرگوارش در سال ۱۳۳۲ ش، در پانزده سالگی عازم قم شد و در حوزه علمیه به تحصیل دروس سطح پرداخت. دروس فلسفه، تفسیر، فقه و اصول را در حضور اساتیدی چون: آیات عظام بروجردی، خمینی، شریعتمداری، علامه طباطبایی و دیگر بزرگان تلمذ نمود و به دریافت اجازاتی در امور حسبیه (منوط به اذن فقها) و همچنین در مراحل علمی بالاتر (اجتهاد) و نقل حدیث از علما و مراجع بزرگ نجف، قم و مشهد نائل آمد؛ از آن جمله: امام خمینی، سید ابوالقاسم خوئی، سید شهاب الدین نجفی مرعشی، سید محمدکاظم شریعتمداری، سید محمدهادی میلانی، سید محمدصادق روحانی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، شیخ مرتضی حائری، سید احمد زنجانی، میرزا عبدالجواد جبل عاملی و میرزا ابوالفضل زاهدی قمی.

فعالیت‌های علمی و فرهنگی

وی از سال ۱۳۳۲ ش تاکنون، با اغلب مطبوعات اسلامی از جمله: مکتب

اسلام، مکتب تشیع، معرف جعفری، راه حق، ندای حق، وظیفه، مجموعه حکمت، نور دانش آیین اسلام، مسلمین، آستان قدس، نسل نو، نسل جوان، استوار پیکار، اندیشه، مهد آزادی و... همکاری داشته است که مجموع مقالات مندرج در آنها بالغ بر صدها مقاله می‌گردد.

وی پس از پیروزی انقلاب، بیشترین همکاری قلمی را با روزنامه اطلاعات دارد و در سطح جهانی با شرکت در کنفرانسها و کنگره‌های اسلامی، در کشورهای اروپایی و اسلامی از جمله: پاکستان، مصر، الجزایر، عربستان، سوریه، قطر، ترکیه، لبنان، ایتالیا، انگلیس، آلمان، سوئیس و... به عنوان نماینده امام خمینی رحمة الله علیه و یا نماینده حوزه علمیه قم فعال بوده است.

وی در سال ۱۳۵۲ ش مرکز «بررسی‌های اسلامی قم» را به مثابه واحدی از حوزه علمیه قم، تاسیس و به ثبت رساند و سپس در سال ۱۳۶۱، مرکز «فرهنگی اسلامی اروپا» را در رم (ایتالیا) تاسیس نمود که هر کدام از این دو موسسه ده‌ها کتاب ارزشمند در زمینه‌های اسلامی از جمله: قرآن مجید و نهج البلاغه را به زبان‌های: عربی، انگلیسی، ایتالیایی، آلمانی و غیره ترجمه و منتشر ساخته‌اند. این اقدام در نشر فرهنگ اسلامی در سطح دنیا، از ارزش بالا و والایی برخوردار است.

فعالیت‌های سیاسی

فعالیت‌های سیاسی استاد از سال ۱۳۳۲ ش پس از آشنایی نزدیک با آیت‌الله کاشانی، آیت‌الله طالقانی و شهید نواب صفوی، آغاز گردید. به همین دلیل از همان دوران تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، بارها در قم، تهران و تبریز دست گیر، زندانی و یا تبعید شده است که آخرین بار در «انارک» یزد، به مدت سه سال بود که با آغاز انقلاب اسلامی، همراه دیگران آزاد شد. (در تبعید به انارک یزد همراه مرحوم آیت‌الله پسندیده، آیت‌الله مکارم شیرازی بود).

فعالیت‌های پس از انقلاب

استاد خسروشاهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نخست به مدت دو سال نماینده آیت‌الله خمینی در وزارت ارشاد اسلامی بود. آن گاه به سفارت ایران در واتیکان انتخاب شد و مدت پنج سال در خارج از کشور به فعالیت پرداخت. تاسیس مرکز «فرهنگی اسلامی اروپا» در رم و تاسیس ماه نامه‌ای به زبان انگلیسی «انکوائری» و هفته نامه‌ای به عربی «العالم» در لندن- با همکاری وزارت ارشاد اسلامی- از آثار این دوران است. در ایتالیا، علاوه بر چاپ و نشر ترجمه قرآن مجید و نهج البلاغه به زبان ایتالیایی و نشر ماه نامه‌ای به نام جهان نو- به زبان ایتالیایی- جمعاً در مدت پنج سال ۱۶۲ نوع کتاب و نشریه به

زبان‌های: فارسی، عربی، انگلیسی، ایتالیایی و فرانسوی، منتشر نموده که در سراسر جهان توزیع گردیده است. پس از آن خسروشاهی مدت سه سال رئیس نمایندگی ایران در مصر (قاهره) بود که این سمت را تا ۱۳۸۲ برعهده داشت و بعد از آن به عنوان مشاور وزیر در دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی فعالیت کرد. در مدت اقامت سه ساله در قاهره نیز علاوه بر حضور بر محافل علمی-سیاسی، سخنرانی و مصاحبه تلویزیونی و مطبوعاتی و ده‌ها بار ملاقات با شیخ الازهر و مقامات علمی-سیاسی مصر، بالغ بر پنجاه جلد کتاب و نشریه، درباره ایران، تشیع و اهل بیت علیه‌السلام با همکاری و مساعدت ایشان در مصر منتشر گردید که این خود خدمت بزرگی در راستای وحدت و تقریب بین مذاهب اسلامی است. مهمترین این آثار: نهج البلاغه با مقدمه خود و شرح شیخ محمد عبده، اهل البيت علیه‌السلام فی مصر، صحیفه سجادیه، حقیقه علاقه عبدالناصر بالثورة الاسلامیه فی ایران، عبدالله بن سبا بین الواقع و الخیال، ادعیه اهل البيت علیه‌السلام، الامام علی بن ابی طالب علیه‌السلام، الامام الحسین علیه‌السلام، الامام جعفر الصادق علیه‌السلام و الطریق الی مذهب آل البيت علیه‌السلام و عقیدتنا و... می‌باشد.

وی در قسمت ارتقای مقام اعضای وزارت خارجه، راهنمای بعضی از برادران در تالیف رساله آنان بود و مدت شش سال نیز با نشر فصل نامه با ارزش تاریخ و فرهنگ معاصر به نشر حقایق و روشنگری زوایای تاریخ معاصر ایران و جهان اسلام پرداخت.

خسروشاهی علاوه بر زبان ترکی (آذری و اسلامبولی)، فارسی و عربی، با زبان انگلیسی و ایتالیایی هم آشنایی دارد. پس از مراجعه به ایران از واتیکان، ضمن ادامه اشتغال در وزارت امور خارجه، (مشاور وزیر) در دانشگاه‌های تهران، از جمله دانشکده حقوق، دانشکده روابط بین الملل و غیره، به تدریس پرداخت.

مخالفت با حجاب اجباری

محسن کمالیان، عضو پژوهشگاه زلزله‌شناسی ایران، در مقاله‌ای درباره خسروشاهی بخشی از کتاب قصه راز نی را که موفق به کسب مجوز از اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی قم نشده است نقل کرده است: «اجبار در هر چیزی، وقتی بسترسازی نشده است، نتیجه معکوس می‌دهد. اصولاً آنچه که ما امروز در ایران اسلامی به‌عنوان حجاب داریم مطلقاً حجاب نیست؛ بلکه مسخره کردن معنی و مفهوم حجاب است. ای‌کاش مسئولین تدبیری می‌انداشیدند تا محجبه‌های ایران هم مانند بانوان محجبه کشورهای اسلامی: لبنان، سوریه، مصر، ترکیه و... بودند؛ نه آنکه یک روسری به‌سر ببندند و زلفها از جلو و عقب

جلوه‌گر شوند! این نوع حجاب، نتیجه‌ی اجبار و فشار است و ربطی به اسلام و حجاب واقعی ندارد».

واکنش به به اظهارات موسوی خوئینی‌ها علیه امام موسی صدر و چمران
آخرین حضور رسانه‌ای خسروشاهی مربوط به واکنش او به اظهارات موسوی خوئینی‌ها درباره امام موسی صدر و شهید چمران بود. وی در گفتگو با تسنیم، اظهارات خوئینی‌ها را غیرمستند برشمرد و گفته بود: «اینها کشفیات موسوی خوئینی‌ها است!»

جریان از این قرار بود که موسوی خوئینی‌ها طی مصاحبه‌ای اظهار داشته بود که «آقای موسی صدر، تا آنجا که رفتار ظاهری‌اش نشان می‌داد، هیچ نوعی همراهی با انقلاب نداشت و در آن زمان ایشان نظرش این نبوده که نهضتی که در ایران شروع شده به یک نتیجه خاصی می‌تواند برسد». این موضع‌گیری واکنش خسروشاهی را برانگیخته و خاطر نشان کرده بود که: «امام موسی صدر همه فراری‌های انقلاب را در لبنان پناه داده بود. از آقای علی جنتی، غرضی و همه اینها گرفته تا جلال‌الدین فارسی که با امام صدر مشکل داشت، در لبنان پناه داده بودند. اگر موافق انقلاب نبود که این کار را نمی‌کرد. امام موسی صدر یک انقلابی که کمر بر ضد شاه ببندد نبود اما شخصیت مبارز و سازنده‌ای بود و ارتباطات خوبی با همه کشورها داشت. باید شرایط زمان و مکان امام موسی صدر را سنجید بعد صحبت کرد و آقای موسوی خوئینی‌ها در این زمینه کم‌لطفی کرده است». آیت‌الله خسروشاهی همچنین درباره ادعای موسوی خوئینی‌ها درباره شهید چمران که: «آقا موسی صدر در نظر مرحوم چمران بسیار با عظمت و شخصیت بزرگی بود و امام خمینی را در کنار آقای صدر یک فرد درجه دوم محسوب می‌کرد!» تاکید کرده بود که: «شهید چمران هم علاقه وافری به امام موسی صدر داشت اما اینکه وی را از امام خمینی بالاتر می‌دانست، احتمالاً آقای موسوی خوئینی‌ها علم غیب داشتند و این از کشفیات موسوی خوئینی‌ها است. شهید چمران خودش بچه‌های لبنان را برای انقلاب در ایران آموزش می‌داد. قبل از ما، مرحوم چمران به همراه دکتر یزدی و چند نفر دیگر از آمریکا به مصر رفتند و دو سال دوره چریکی دیدند تا به ایران بیایند و به انقلاب کمک کنند و تفصیل آن را بنده در کتاب «امام خمینی و عبدالناصر» آورده‌ام. وقتی شخصی دوره مبارزاتی می‌بینید تا به ایران بیاید چطور ممکن است به قول آقای خوئینی‌ها گفته باشد «نهضت ایران اشتباه است! با همه احترامی که برای آقای موسوی خوئینی‌ها قائلم اما حرف‌های ایشان مستند نیست. متأسفانه شرایط نقل تاریخ در کشور ما شرایط خوبی نیست و هرکس خودش را صاحب انقلاب می‌داند و شخصیت‌هایی که یک سیلی نخوردند خود را متولی انقلاب

می‌دانند. این بزرگ‌بینی و خودمحور بینی باعث فساد در همه‌چیز شده و تاریخ ما هم اینگونه آلوده شده است».

آثار

خسروشاهی یکی از نویسندگان پرکار در عرصه علوم اسلامی بود. از او چندین کتاب درباره نواب صفوی و همچنین خاطرات او از محمدعلی جمالزاده و روزه گارودی به جا مانده‌است. تالیفات و آثار وی به زبان فارسی و عربی (علاوه بر صدها مقاله در نشریات اسلامی ایران و جهان اسلام) منتشر شده است. آثار وی که بالغ بر هشتاد جلد می‌شود، بیش از چهل جلد آن‌ها تاکنون بارها در داخل و خارج کشور چاپ شده است. علاوه بر تالیفات و ترجمه‌ها، ۱۲۰ جلد کتاب دیگر نیز با تحقیق، توضیح و یا مقدمه و اشراف ایشان در ایران، ایتالیا و مصر چاپ و منتشر شده است.

از جمله این آثار، عبارتند از: ترجمه و تحقیق کتاب امام علی علیه‌السلام صدای عدالت انسانی تالیف استاد جرج جرداق؛ جمع آوری، تحقیق و نشر مجموعه آثار سید جمال الدین حسینی (افغانی)، مجموعه حرکت‌های اسلامی معاصر، اسناد نهضت اسلامی ایران، مجموعه آثار استاد علامه طباطبایی، خاطرات و کارهای پژوهشی و تحلیلی او درباره امام موسی صدر، از مهم‌ترین منابع در باب صدرپژوهی به شمار می‌آید. استاد علاوه بر تالیفات و ترجمه‌های خود، تبویب، تنقیح و نشر آثار اساتیدی چون: آیت‌الله کاشف الغطاء، علامه طباطبایی، حاج سراج انصاری، سید محمدمحیط طباطبایی، سید غلامرضا سعیدی، محمد نخشبو و... کوشا بوده و خدمات ارزنده‌ای در حفظ فرهنگ و نشر اندیشه اصیل اسلامی نموده است. به همین دلیل استاد محمدرضا حکیمی ایشان را «فرهنگ‌بان کوشا» نامیده است.